

Unberto Rizzitano neşretmiş (bk. bibl.), bu neşri görmediği anlaşılan Muhsin Gayyâz da risâleyi "Şerhu'l-müşkil min şifri'l-Mütenebbî" adıyla tekrar yayımlamıştır (*el-Mevrid*, sy. 3 [Bağdad 1977], s. 237-260). Eserde otuz beş beyit ve iki kıtanın şerhi yer almaktadır. Ukberî, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*'de söz konusu beyitleri İbnü'l-Kattâ'dan naklederek açıklamıştır. Muhsin Gayyâz, Ukberî'nin *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*'sinde dağınık olarak yer alan İbnü'l-Kattâ'a ait altmış yedi beytin şerhini de neşrin sonuna eklemiştir. 3. *ed-Dürretü'l-haîre fi'l-muhtâr min şu'arâ'i'l-cezîre (el-Cevheretü'l-haîre)*. Eserde Sicilya adasında yaşayan 170 şairin biyografisi ve bu şairlere ait 20.000 beyit yer alır. *ed-Dürretü'l-haîre*'nin bir özeti Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (*DMBİ*, IV, 479). Eser Rizzitano (baskı yeri yok, 1958) ve Beşîr el-Bekkûş (Beirut 1995) tarafından neşredilmiştir. 4. *Ebniyetü'l-esmâ' ve'l-ef'âl ve'l-meşâdir*. Ahmed Muhammed Abdüddâim eseri Câmîatü'l-Kahire külliyyetü dâri'l-ulûm'da doktora tezi olarak tahkik edip incelemiştir (Hüseyn Muhammed Muhammed Şeref, IV, 65). 5. *Hâşiye (Havâşin) 'alâ Kitâbi's-Şihâh*. Müellifin Ebû Bekir es-Sikillî'den rivayet ederek *Şihâhu'l-luğa* üzerine yaptığı bu hâşiye, İbn Berrî'nin *Şihâhu'l-luğa* için yazdığı hâşiyesinin ana kaynağıdır. 6. *Ferâ'idü's-şü-*

zûr ve kalâ'idü'n-nühûr. Şiir mecmua-sı olan risâle yayımlanmıştır (*el-Mecmû'*, Bağdad 1977, s. 83-99). 7. *el-Bârî' fi 'ilmi'l-'arûz* (nşr. Ahmed Muhammed Abdüddâim, Kahire 1982; Mekke 1405/1985). 8. *İhtisârü'z-zihâf. el-Bârî' fi 'ilmi'l-'arûz* adlı eserin hâtimesinin tekrarı olup yayımlanmıştır (*el-Mecmû'*, s. 100-102). 9. *eş-Şâfi' fi 'ilmi'l-'avâfi* (nşr. Ahmed M. Abdüddâim, *el-Mecmû'*, s. 45-83). 10. *Muhtaşar fi mühmelâtî'd-devâ'ir el-lefi ehmeletha'l-'Arab*. Aruzla ilgili bu risâlenin Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüshası bulunmaktadır (*DMBİ*, IV, 479). 11. *Muntehabât*. İbnü'l-Kattâ'nın değişik eserlerinden seçilen bazı bölümler olup Eugenio Griffini tarafından *Nuovi testi arabe* içinde yayımlanmıştır (Palermo 1910, I, 364-448). 12. *Şerhu ebyâtî'l-mu'âyât*. Aruzla dair bir risâledir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 540).

İbnü'l-Kattâ'nın, İbn Dürüsteveyh'in *el-Hay ve'l-meyyit* adlı eserine yazdığı tek-mile ve Sâhib b. Abbâd'ın *Kitâbü'l-Ah-câr*'ına yazdığı hâşiyeden başka kaynak-larda adı geçen diğer eserleri de şunlar-dır: *Zikru Târîhi Şikillîyye, Şerhu'l-Em-şile, Lümehu'l-mülah fi şu'arâ'i'l-En-delüs, el-Mülehu'l-'aşriyye, el-Eşvât, Kitâbü's-Seyf, et-Tivâl ve esmâ'ühüm ve şifâtühüm, el-Kışr ve esmâ'ühüm ve şifâtühüm, el-Keşf 'an mesâvi'l-i-hamr, en-Nikhâh, el-Mesyü ve's-seyr.*

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 279-283; İbnü'l-Kırtî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 236-239; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 322-324; Abdülbâkî b. Abdülmecid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 213; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IV, 44; Fîruzâbâdî, *el-Bülğa fi terâcimi e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa* (nşr. Muhammed el-Mısıri), Küveyt 1407/1987, s. 149-150; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 209; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 153; a.mlf., *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 532-533; *Keşfü'z-zunûn*, I, 133, 297, 344, 739; II, 1023, 1072, 1103, 1429, 1459, 1817; Mehmed Zihni Efendi, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304/1887, s. 118; Brockelmann, *GAL*, I, 375; *Suppl.*, I, 540; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 403-404; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Muḳaddimetü's-Şihâh*, Kahire 1402/1982, s. 161; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, V, 122; Abdülvehhâb es-Sâbüni, *'Uyûnü'l-mü'elleftâ* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 215; Hüseyn Muhammed Muhammed Şeref, "İbnü'l-Kattâ' es-Sa'dî eş-Sikillî", *es-Sicillü'l-'ilmî li-ndevetü'l-Endelüs* (haz. Abdullah b. Ali ez-Zeydân v.dğr.), Riyad 1417/1996, IV, 63-97; Umberto Rizzitano, "Un Commento di Ibn Al-Qatṭā' il siciliano", *RSO*, XXX (1955), s. 207-227; a.mlf., "İbn al-Qatṭā'", *EJ²* (İng.), III, 818-819; Muhammed Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn Qatṭā'", *DMBİ*, IV, 476-479; Abdülkerim Özyayın, "Âmir-Biahkâmillâh", *DİA*, III, 68; a.mlf., "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", a.e., X, 452; Hulusî Kılıç, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd", a.e., VII, 459.

FUAT GÜNEL

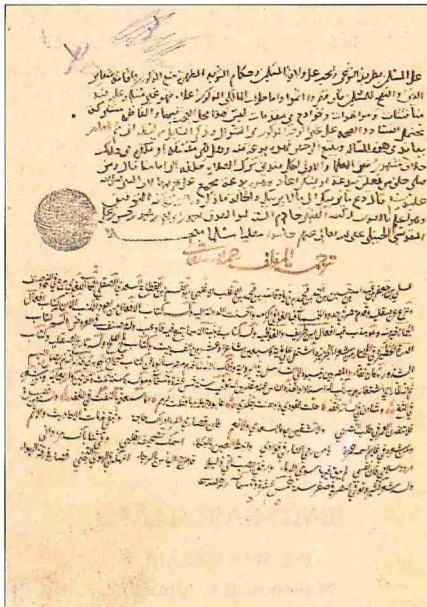
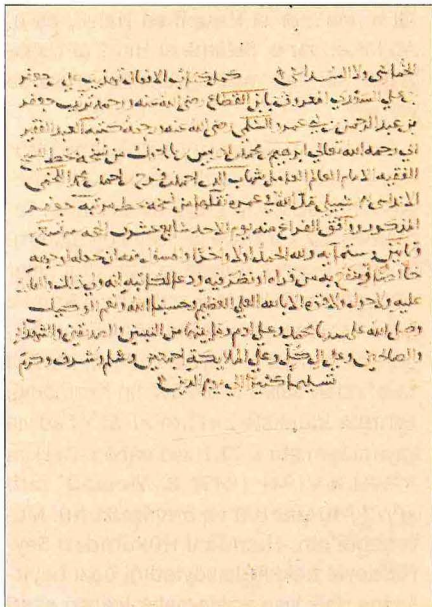
İBNÜ'L-KATTÂ' el-YAHSUBÎ

(ابن القطاع الحصبى)

İsâ b. Saîd el-Yahsubî
(ö. 397/1006)

Endülüs Emevî veziri.

Yahsub (Yahsıb) adlı köklü ve nüfuzlu bir Arap kabilesine mensuptur. Endülüs Emevî hilâfetine sonlarına doğru devlet-i idaresini elinde tutan Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un zamanında memuriyet hayatına başladı ve kısa sürede onun gözüne girerek sırasıyla kâtip, sâhibü's-şurta ve 386'da (996) Zîrî b. Taîyye'nin üzerine Fas'a gönderilen ordunun kumandanı oldu. İki yıl sonra Abdülmelik b. Mansûr'un Kurtuba'ya (Cordoba) çağırılması üzerine onun yerine Fas valiliğine getirildi. 392'de (1002) Halife II. Hişâm tarafından babasının yerine hâcibliğe getirilen Abdülmelik b. Mansûr'un ilk yıllarında da önceki seçkin konumunu korudu. Onun idarî işlerdeki becerisini, kararlılığını ve Âmirî ailesine bağlılığını dikkate alan Abdülmelik b. Mansûr kendisini halifeye vezir tayin ettirdi ve ayrıca kızını da oğluna verdi; böylece İbnü'l-Kattâ', Hâcib Abdülmelik'ten sonra devletin en güçlü kişisi haline geldi (396/1005-1006).

İbnü'l-Kattâ' es-Sikillî'nin *Tehzîbü'l-Ef'âl* adlı eserinin unvan sayfası ile son sayfası (Süleymaniye Ktp., Mesih Paşa, nr. 3)

İbnü'l-Kattâ'nın yükselişi sakâlibe* reisi Tarafe'nin kıskançlığına yol açtı. Tarafe, sonunda Abdülmelik b. Mansûr'un İbnü'l-Kattâ'a olan güvenini sarsarak onu bulunduğu mevkiden uzaklaştırmayı ve yerini almayı başardı; dolayısıyla sakâlibenin saray ve idaredeki ağırlığı iyice arttı. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Tarafe, Abdülmelik b. Mansûr'un geçirdiği ağır bir hastalığı fırsat bilerek idarenin saygınlığını zedeleyici bazı tasarruflarda bulunması üzerine İbnü'l-Kattâ'nın yaptığı uyarıların etkisiyle idam edildi. İbnü'l-Kattâ bu olayın arkasından eski nüfuz ve itibarını yeniden kazandı. Fakat Tarafe'nin idamı onun rahatlaması için yeterli olmadı. Çünkü Hâcib el-Mansûr'un döneminden beri daima üst makamlarda bulunması sebebiyle devlet ricâli arasında ortaya çıkan kendini çekemeyenlerin sayısı az değildi; kibirliliği, ihtiyaç sahiplerine karşı umursamaz tavrı, insanlarla ilişkilerindeki kaba ve katı tutumu da ondan hoşlanmayanların sayısını her gün arttırmaktaydı. Diğer taraftan Abdülmelik b. Mansûr'un annesi Zelfâ da oğlunun bir câriyeye evlenmesine yardımcı olduğu için ona kızgındı. Bütün bunlardan dolayı İbnü'l-Kattâ'nın Abdülmelik b. Mansûr nezdindeki itibarı yeniden sarsıldı. Bu gelişmelerin hayatına mal olacağını anlayan İbnü'l-Kattâ, Emevîler'in gücünü zayıflattığı ve Berberîler'i kendilerine tercih ettiği için Âmirî yönetimine karşı çıkan bazı Arap ileri gelenleriyle anlaşarak II. Hişâm'ın yerine III. Abdurrahman'ın torunlarından Hişâm b. Abdülcebbar'ı getirecek ve Âmirîler'i iktidardan düşürecek bir darbe hazırladığını içine girdi. Fakat bu planı haber alan Abdülmelik b. Mansûr, İbnü'l-Kattâ'ya bir eğlence meclisinde bulunduğu sırada öldürttü (20 Rebûlevvel 397 / 14 Aralık 1006); sonra da bütün mallarına el koydurup çocuklarını hapse attırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, I/1, s. 103-107; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1886, II, 689; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 213; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 34-35; III, 27, 30, 33; Bustânî, *DM*, III, 459-460; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/2, s. 558, 574-575, 616-620, 630; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 103; Abdülmecid Na'naî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdati'l-Arabiyye), s. 474-476; E. Lévi-Porvençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 433, 441-442; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdi), V, 682; D. Wasserstein, *The Caliphate in the West. An Islamic Political Institution in the Iberian Peninsula*, Oxford 1933, s. 124; Ch. Pellat, "İbn al-Kattâ", *EI²* (ing.), III, 819.

MEHMET ÖZDEMİR

İBNÜ'L-KATTÂN el-MAĞRİBÎ

(ابن القطان المغربي)

Ebü'l-Hasen Ali
b. Muhammed b. Abdülmelik
el-Kutâmî el-Fâsî
(ö. 628/1231)

Muhaddis ve devlet adamı.

10 Zilhicce 562'de (27 Eylül 1167) Fas şehrinde doğdu. Soyu Berberî kabilesi Kutâme'ye dayanmakla beraber Kurtuba (Cordoba) asıllı olduğu da söylenmektedir. Fas'ta Ebü'l-Hasan İbnü'l-Furât diye bilinen Ali b. Mûsâ gibi muhaddislerden faydalandıktan sonra Merakeş'e yerleşti. Burada İbnü'l-Fehhâr olarak tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Endelüsî, Kelâî, İbn Ât, Muhammed b. Abdurrahman et-Tücbî, Ömer b. Muhammed b. Vâcib el-Kaysî'den istifade etti. Şeyhlerinin adını ihtiva eden *Bernâ-mec*'inde otuzdan fazla şeyhi ve kendisine mektupla icâzet veren âlimlerin isimleri yer almaktadır. 602'de (1205) Tunus'ta bulunduğu ve buradaki âlimlerden faydalanıp icâzet aldığı belirtilmektedir. Kendisinden ders görenler arasında oğulları Ebû Muhammed Hasan ve Ebû Abdullah Hüseyin ile Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ İbnü'l-Mevvâk el-Merrâkûşî, Ebû Abdullah Muhammed b. İyâz b. Muhammed el-Yahsubî gibi âlimler yer alır. Titiz bir münekkât olan İbnü'l-Kattân'ın hadislerin tarihlerini, hadis ilimlerini ve hadis ricâlini iyi bildiği, rivayet sırasında çok dikkatli davrandığı, şiirinin ve nesrinin güçlü olduğu, belli başlı hadis kaynaklarını bizzat istinsah ettiği bildirilmektedir.

Fas'ta hüküm süren Muvahhidler döneminde yaşayan İbnü'l-Kattân onlarla sıkı ilişkiler içinde bulundu ve müreffeh bir hayat yaşadı. Ülkenin en seçkin âlimlerine "talebe" dediği Muvahhidî Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr döneminde (1184-1199) talebe reisliği yaptı ve Mansûr tarafından huzurunda hadis okumakla görevlendirildi. İbnü'l-Kattân'ın 622 (1225) yılından sonra Merakeş'te hadis ve diğer ilimlerle ilgili meclisler aksettirdiği bilinmektedir. Ebû Yûsuf el-Mansûr'un ölümü üzerine yerine geçen Nâsır-Lidinillâh devrinde (1199-1214) İbnü'l-Kattân âdeta devletin ikinci adamı konumuna geldi; Vezir Muhammed b. Ebû İmrân'ın delâletiyle on üç resmî görevin sorumlusu oldu. Ancak vezir 605'te (1208-1209) gözden düşünce onun da itibarı azaldı. Yeni vezir Ebû Saîd el-Câmi' zamanında resmî vazifeleri geri alındı. Müstansır-Billâh el-Mu-

vahhidî döneminde (1214-1224) Fas'ta görülen büyük kıtlık ülkede sıkıntıya ve eşkıyanın çoğalmasına yol açınca İbnü'l-Kattân, Vezir Ebû Saîd'e eşkıyanın bastırılması için bir ordu hazırlanmasını teklif etti. Malî sebeplerle vezirin buna istekli görünmemesi üzerine yeni vergi konulmasını önerdi. İbnü'l-Kattân'dan hoşlanmayan vezir bu görevi ona verdi. Bu işte başarılı olamayınca da hükümdara zenginlerin mallarına el koymasını teklif etti; bu yüzden birçok kimsenin tepkisini çekti. Müstansır-Billâh'ın ölümünün ardından başlayan kardeşi Abdülvâhid ile oğlu Âdil arasındaki hilâfet kavgası sırasında İbnü'l-Kattân Abdülvâhid'i destekledi. Âdil sekiz ay sonra isyan ederek hilâfeti ele geçince İbnü'l-Kattân'ı hapsedmek istediye de onun saraya gelmesini ve talebe reisliği yapmasını engellemekle yetindi. 624'te (1227) Âdil'in öldürülmesi üzerine Mu'tasım Yahyâ kısa bir süre halifelik yaptı. Ancak Âdil'in kardeşi Me'mûn hilâfeti ele geçince ona güvenmeyen İbnü'l-Kattân 627'de (1230) Mu'tasım'la birlikte Sicilmâse'ye kaçtı. Merakeş'teki evi ve kitapları yağmalandı. Ömrünün son günlerini sıkıntı içinde geçiren İbnü'l-Kattân 1 Rebûlevvel 628'de (7 Ocak 1231) vefat etti ve Sicilmâse'deki büyük cami yakınına defnedildi.

Bazı kimseler, İbnü'l-Kattân'ın peygamberliğin kesbî olduğu görüşünü savunduğunu ileri sürerek aleyhinde fetva almak istemişse de devrin tanınmış âlimi Miklâtî, onun büyük bir ilim adamı ve muhadis sayıldığını söyleyerek bu isteği reddetmiştir. İbnü'l-Kattân'ı eleştirenlerin onun kibrinden dolayı kimseye selâm verip selâm almadığını, Muvahhidî halifelerinin yanında mevki edinmek isteyen âlimleri küçümsediğini, siyasetle fazla ilgilendiğini söylemiş, hatta içki kullandığını ileri sürmüşlerdir (İbn Abdülmelik, I, 171). İbnü'l-Kattân aleyhindeki bu iddiaları, *Beyânü'l-vehm* ve *l-ihâm* adlı eserini yayımlayan Hüseyin Âyt Saîd cevaplandırmaya çalışmıştır (neşreden giriş, I, 131-137). İbnü'l-Kattân'ın oğlu Ebû Muhammed Hasan b. Ali de bir âlim olup *Naẓmü'l-cümân* önemli eserlerinden biridir.

Eserleri. 1. *Beyânü'l-vehm* ve *l-ihâm* mi'l-vâkı'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm. Eserde, İbnü'l-Harrât'ın *el-Ahkâmü'l-vüs'ât*'da bir araya getirdiği ahkâm hadislerinde görülen rivayete dair hatalar on iki babda, dirâyetle ilgili olanlar yirmi bir babda ele alınmıştır. Zehebî, bu tenkitle-